

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Andrei Pankratov

**RAHVASTE ENESEMÄÄRAMISE KONTSEPTSIOON
LUDWIG VON MISESE TEOSTES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Eva Piirimäe, PhD

Tartu 2022

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Töö sõnade arv: 8195

Andrei Pankratov

16.05.2022

LÜHIKOKKUVÕTE

Töö käsitleb rahvaste enesemäärimise kontseptsiooni Ludwig von Misesi originaalteostes, eesmärgiga rekonstrueerida Ludwig von Misesi enesemäärimisekäsitlus osana tema suuremast rahvusvahelise korra teooriast ja anda sellele kriitiline hinnang. Põhilisteks allikateks on originaalteosed, millele lisanduvad sekundaarsed allikad abistava materjalina, eelkõige andmaks ajaloolist perspektiivi. Suurt tähelepanu pööratakse tänapäevasele diskursusele Ludwig von Misesi teooria ümber, kus peamine diskussioon leiab aset Quinn Slobodiani ja Richard M. Ebelingi vahel. Kasutatud meetodiks on kontekstuaalne ideeajalooline lähenemine, mis rõhutab analüüsitavate tekstide ajaloolist konteksti, millele lisandub argumentide kriitiline analüüs. Töö põhitulemuseks on konstruktiivne ülevaade Ludwig von Misesi teooriast ja rahvaste enesemäärimise kontseptsiooni rollist selle arengus. Arutluse käigus on von Misesi teooriat rakendatud kaasaegsete juhtumite (Krimmi anekteerimise ja Brexiti rahvahääletuse) analüüsimiseks. Ludwig von Misesi rahvaste enesemäärimise kontseptsiooni komponentide definitsioone on võrreldud tänapäevases diskursusest levinud arusaamadega libertaarse rahvusvahelise teooria arengust, ning on teostatud nii teooria pooldajate kui ka kriitikute argumentatsiooni kriitilist analüüsi.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	3
SISSEJUHATUS	5
1. LUDWIG VON MISESE RAHVASTE ENESEMÄÄRAMISE TEOORIA RAAMISTUS JA ANALÜÜS	8
1.1. Ludwig von Misesi teooria ajalooline taust: Euroopa impeeriumite ajastu lõpus; Võistlevad rahvaste enesemääramise kontseptsioonid sel perioodil	8
1.2. Ludwig von Misesi poliitökoonoomia käsitus ning üldine hinnang maailmapoliitilise olukorrale	11
1.3. Rahvaste enesemääramine kui võimalik lahendus postimperialistliku maailma probleemidele, selle seos von Misesi nägemusega uuest võimalikust maailmakorrast ning suhetumine võistlevate käsitlustega	15
2. KLASSIKALISEST LIBERALISMIST GLOBALISMINI: HILISEMAD EDASIARENDUSED, KRIITIKA NING TÄHTSUS TÄNAPÄEVASTES DEBATTIDES	21
2.1. Ludwig von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni kriitika globalismi kontekstis: alternatiivsed käsitlused ja ettepanekud	21
2.2. Ludwig von Misesi teooria rakendatavuse analüüs Krimmi anekteerimise ja Brexiti rahvahääletuse näitel.....	24
2.3. Rahvaste enesemääramise kontseptsioon tänapäeval: vastuolud Ludwig von Misesi originaalse käsitluse ja „neoliberaalse“ maailmakorra vahel - kriitiline hinnang.....	26
KOKKUVÕTE	30
SUMMARY	32
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	33

SISSEJUHATUS

Rahvaste enesemääramise kontseptsioon kuulub tänapäeva poliitikateooria sõnavara põhituumikusse. Esimese maailmasõja lõpust saati on maailma rahvad tuginenud sellele kontseptsioonile oma riikide loomisel ja kollektiivse võimu avaldamisel rahvusvahelisel areenil. Vaatamata sellele, on rahvaste enesemääramise kontseptsiooni juured ja sellega seonduvate mõistete areng seni veel puudulikult mõistetud, eriti poliitökonomilisest ja rahvusvaheliste süsteemide perspektiivist (Weitz 2015, 462).

Antud töö keskmes on Austria majandusteaduse koolkonna teoretiku Ludwig von Misesi käsitus, mis põhineb suurel määral originaalsel poliitökoonomia ja rahvusvahelise korra visioonil. Von Misesi poliitilisi vaateid on aga kirjanduses seni veel vähe käsitletud, enamasti teiste kontseptsioonide kontekstis, mille hulgas on näiteks rahvusvaheliste organisatsioonide mõju arengumaadele ja inimõigused (vt de Soto 1995; Socher 2009). Von Misesi vaadete kaudu saame aga oluliselt diferentseerida praegust pilti sellest, kuidas pärast Esimest maailmasõda enesemääramist mõisteti. Pariisi rahukonverentsi tulemusena sai rahvaste enesemääramisest eelkõige kollektiivse mõõtmega dekoloniseerimise diskursuse alus (Chernev 2011, 384), mis mõjutas tänapäeva arusaama klassikalisest liberalismist (Weitz 2015, 464).

Pärast Teist maailmasõda on Esimese maailmasõja järgsetest teooriatest mitmed saanud edasiarenduse, seda eriti rahvusvaheliste organisatsioonide loomise kontekstis. Nende hulgas on ka Ludwig von Misesi klassikalise liberalismi teooria, mis sai Austria majandusteaduse koolkonna lahutamatuks osaks. Tänapäeval on võimalik näha vastandumist Austria koolkonna pooldajate ja anti-globalistlike natsionalistide vahel, millele võib leid teoreetiline selgitus von Misesi vanemast teosest „*Nation, Staat, und Wirtschaft*“. Töö pöörab tähelepanu ka Ludwig von Misesi teooria kriitikutele ja pooldajatele, kellest kõige märkimisväärsem on diskussioon Quinn Slobodiani ja Richard M. Ebelingi vahel. Quinn Slobodian, kes näeb von Misesi teooriat osana laiemast 1970-1980ndatel aastatel vorminud neoliberaalsest liikumisest, vastandub Ebelingile, kelle jaoks on von Misesi ja tema pooldajate teooria moodustanud iseseisva ideoloogia, mille nimeks sai libertaarlus.

Töö eesmärgiks on rekonstrueerida Ludwig von Misesi enesemääramisekäsitus ja tuua see fookusesse osana suuremast ja arenevast rahvusvahelise korra teooriast ning anda sellele kriitiline hinnang hilisemate arengute seisukohast. Eesmärgi saavutamiseks otsitakse vastust

ühele põhilisele uurimisküsimusele: mis on Ludwig von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni täpne sisu autori ajastul ning kas ja kuidas võiks see olla relevantne ka tänapäeval? Vastamaks sellele küsimusele, asetatakse tema käsitlus selle sünnihetke laiemasse ideelisse konteksti ning vaadeldakse seda kui üht konkreetset panust laiemasse ühiskondlikku debatti.

Selleks on vajalik kirjeldada ka autorit otseselt või kaudselt inspireerinud ajaloolisi sündmusi ja geopoliitilisi olukordi. Täpsemalt püstitatakse järgmised uurimisküsimused:

- Millistele varasematele autoritele ning käsitlustele von Mises toetub, millistele vastandub?
- Kuidas täpselt mõistab von Mises enesemääramist? Kuidas suhestuvad tema jaoks indiviidi ja rahva enesemääramine? Mida tähendab tema jaoks „rahvas“ – kas sellel mõistel on tema jaoks ka etnilised või keelelis-kultuurilised konnotatsioonid?
- Kuidas (ja millistest üldeesmärkidest lähtudes) peaks von Misesi järgi ümber kujundama I maailmasõja sõja käigus kokku kukkunud impeeriumid?
- Kas ja kuidas väljendab von Mises oma suhtumist kultuurautonoomia ideesse?
- Mis oli peamine vastukaja Ludwig von Misesi teostes kirjeldatud rahvaste enesemääramise kontseptsioonile ning kas ta proovis talle tehtud kriitikale vastata? Mis on olnud hilisemate mõtlejate toetuse kui ka kriitika aluseks?
- Mis on Ludwig von Misesi teooria tähtsus tänapäeval? Kas tema lähenemine on mingis olulises suhtes endiselt relevantne?

Oma olemuselt on antud töö poliitikateooria valdkonnast, seega on töö metodoloogiline pool kvalitatiivne, rakendades ühelt poolt kontekstuaalset ideeajaloolist lähenemist ning teiselt poolt teostades argumentide kriitilist analüüsi. Vastavalt David Armitage'i (2004, 100; 2013, 20) lähenemisele, väldib töö selektiivsust ja spekulatiivsust seisukohtade esitamisel ja teeb üldistusi, mis peegeldavad ka globaalses mõtteloos toimunud „keelelist pööret“ ja suhestuvad rahvusvahelistes suhetes areneva konstruktivistliku perspektiiviga. Töö rõhutab süsteemset lähenemist analüüsile, mis keskendub nii analüüsitava konseptsiooni mõjule mõtteloo arengule konkreetses valdkonnas kui ka selle tagajärgedele rahvusvahelise poliitika vallas (vt Dunn 2015, 495). Üldisemalt lähtub töö Cambridge'i koolkonna ja konkreetsemalt Quentin Skinneri lähenemisest, mis pöörab tähelepanu eelkõige teksti keelelisele (s.o.

mõtteajaloolisele) kontekstile ja mitte abstraktsete küsimuste projitseerimisele ajaloolistesse tekstidesse (Piirimäe 2011, 50).

Lisaks sissejuhatusele, kokkuvõttele ja kohustuslikele vormistuse elementidele sisaldab töö kaks peatükki koos alapeatükkidega. Esimene peatükk pöörab tähelepanu Ludwig von Misesi teooria raamistusele, kus esimeses alapeatükis analüüsitakse ajaloolist tausta, teises alapeatükis von Misesi teooria poliitökonomilisi aluseid ja nägemust maailmakorraldusest ning kolmandas alapeatükis võrreldakse von Misesi lähenemist võistlevate kontseptsioonidega. Teine peatükk on pühendatud tänapäevastele debattidele Ludwig von Misesi teooria ümber, milles esimene alapeatükk pöörab tähelepanu eelkõige Quinn Slobodiani kriitikale von Misesi teooria suunas, teine alapeatükk analüüsib von Misesi teooria rakendatavust tänapäeval ning kolmas alapeatükk annab kriitilist hinnangut eelnevalt esitatud seisukohtadele.

1. LUDWIG VON MISESE RAHVASTE ENESEMÄÄRAMISE TEOORIA RAAMISTUS JA ANALÜÜS

1.1. Ludwig von Misesi teooria ajalooline taust: Euroopa impeeriumite ajastu lõpus; Võistlevad rahvaste enesemääramise kontseptsioonid sel perioodil

Selleks, et paremini mõista nii Ludwig von Misesi kui ka teiste rahvaste enesemääramise teoreetikute põhilisi teese ja argumentatsiooni, pöörame esmalt tähelepanu ajaloolisele taustale. Keskendume eelkõige 20. sajandi alguse Euroopale ning seome selle ajastu olulisemad sündmused erinevate rahvaste enesemääramise kontseptsioonide teke ja arenguga.

Euroopa 20. sajandi alguses oli impeeriumite maailmajaoks, kus mitme suurriigi võimu all olid paljud rahvad, kelle omavahelised erinevused – nii keeles, rahvuslikus kultuuris kui ka religioonis – olid tihti peale sekundaarse tähendusega metropolide ekspansionistlike ambitsoonide valguses. Rahvaste enesemääramist impeeriumi sees võis mingil määral mõista kompleksse sisepoliitilise lähenemisena, põhinedes nii „mitteterritoriaalsetel“ lahendustel kui ka näiteks topeltmonarhilisel korral Austria-Ungaris. Impeeriumite ajastu kontekstis võime käsitleda mitteterritoriaalseid lahendusi kui kultuurilise autonoomia taotlemist või privileegide kogumit, kus esikohal oli sageli rahva keel (Kuzmany 2016, 43-44).

Esimene maailmasõda tõi endaga kaasa suured geopoliitised muutused, mis nõudsid uue korra loomist Euroopas. Impeeriumite hääbumisel sai valitsevaks motiiviks „Euroopa hinge kriis,“ mis andis teed uutele kontseptsioonidele rahvaste enesemääramises (Hewitson 2012, 1-2). Nende seas saame eristada eeskätt kahte võistlevat kontseptsiooni, milleks on wilsoniaanlus ja bolševistlik käsitlus. Oluline roll on ka mitteterritoriaalse kultuurautonoomia kontseptsioonil ja selle seos bolševitsliku ideega.

Woodrow Wilsoni panus Esimese maailmasõja protsessi oli märkimisväärne, ning tema põhiteesidest ja poliitilistest ettepanekutest saab välja lugeda selge teoreetilise käsitluse. Lähtudes tema Neljateistkümnest teesist, saame järeldada et üks põhilistest maailmasõja järgsetest rahu arhitektidest tugines demokraatiale rahvusvahelistes suhetes ning toetas rahvaste enesemääramist kui territoriaalset kontseptsiooni, mille keskmes on rahvusriikide suveräänsus (Prott 2016, 22). Wilsoni ja tema toetajate jaoks olid päevakorra esimesteks punktideks „elanikkondade mured ja rahumeelne arbitraaž,“ kuid varsti sai selgeks, et

„rahvuslikud huvid, murelikkus rahvusvahelise stabiilsuse pärast (...) on konfliktis lubadusega kujundada sõjajärgne poliitiline maastik ümber vastavalt ainuüksi rahvuslikele pürgimustele“ ning nõudis „teaduslikku“ lähenemist ja rahvusvaheliste ekspertide kaasamist (Prott 2016, 25-27). Wilsoni ettepanekute taga oli võimalik näha mitte ainult tema nägemust diplomaatia tulevikust, aga kindlasti ka Ameerika Ühendriikide liitlaste huve ja inspiratsiooni. Siinkohal võime eeskätt rääkida näiteks Prantsusmaa ajaloolisest kogemusest, kus Prantsuse revolutsioon suutis legitimeerida rahva poliitilist tahet. See kindlasti haakub ka Ameerika iseseisvumisega, mis eelnes Prantsuse revolutsioonile (Prott 2016, 23-24). Prantsusmaa revolutsioonieegne konstitutsioon sätestas, et territoriaalsed muudatused ei ole võimalikud ilma „kaasatud elanikkondade nõusolekuta,“ mis väljendus ka praktikas 1791. aasta Avignoni ja 1793. aasta Mainzi plebistsiidide näol. Need sündmused said inspiratsiooniks modernsele „rahva suveräänsuse“ kontseptsioonile, millest olid mõjutatud Ameerika iseseisvusliikumise eestvedajad (Prott 2016, 23).

Selline idealistlik (Prott 2016, 5) arusaam rahvaste enesemääramisest sai siiski vormistatud suuremas osas üsna aktuaalse sündmuse tõttu, milleks oli 1918. aastal toimunud Brest-Litovski konverents ja sellele järgnenud rahulepingu sõlmimine Venemaa bolševistliku valitsuse ja Keskriikide vahel. Brest-Litovski rahulepingus sisaldus mitme riigi vabastamine, ning Vladimir Lenini õpetusest saanud välispoliitiline programm toetas rahvaste enesemääramist, kaasaarvatud suveräänsuse näol (Chernev 2011, 371). Bolševikel – Kühlmannil ja Trotskil – tekkis aga Brest-Litovski konverentsi ajal vaidlus rahvaste enesemääramise põhiliste definitsioonide üle, mille hulgas olid nii rahva kui ka „ise“ mõiste. See oli aga oluline samm rahvaste enesemääramise kontseptualiseerimise suunas, mis viis selle sõnapaari ideoloogilisest ja propagandistlikust mõtteruumist väljapoole (Chernev 2011, 376). Seega, olles täheldanud potentsiaalselt domineerivat lähenemist bolševike poolt, vormis liitlaste rindel wilsoniaanlik arusaam (Chernev 2011, 383).

Siinkohas tutvume lähemalt teise konkureeriva rahvaste enesemääramise kontseptsiooniga, milleks on bolševike oma. Bolševike rahvaste enesemääramise käsitlus sai alguse Karl Marxist, kes Hegeli mõjul nägi tõelist demokraatiat mitte enesemääravas valitsejas, vaid enesemääravas rahvas. Sellega tegi ta rahvaste enesemääramisest demokraatia sünonüümi, kuigi täpne rahva mõiste oli veel Marxi jaoks määramata (Weitz 2015, 481). 20. sajandi alguseks oli Marxi ja Engelsi tööd kasutatud rahvaste enesemääramise mõiste leidnud olulise koha sotsialistliku liikumise doktriinis, tuginedes enesemääramisele kui kollektiivsele õigusele. Levis ka austromarksistlik idee, mille järgi kollektiivne enesemääramise õigus rahvaste puhul eeldas

mitte suveräänsust, vaid autonoomiat. Sellise lahenduse taga võime näha märke üldistest püüdlustest ka mitteterritoriaalsete lahenduste otsinguks Esimese maailmasõja järgses Euroopas. Nii austromarksistid kui ka bolševikud nägid aga rahvaste enesemääramises vahendit üleilmse revolutsiooni käivitamiseks ja olulist sammu ekspluatatsiooni lõpetamiseks, vastandudes idealistliku wilsoniaanluse „kontrollitava rahu“ sõnumile (Weitz 2015, 483-484).

Wilsoniaanlaste ja bolševike vastasseisu kõrval ning kindlasti ka nende mõjul leidis Esimese maailmasõja järgses Euroopas kõrval aset teine vastasseis, mille keskmes oli eelkõige majandus. Antud töö osa pöörab tähelepanu eelkõige kahele teoreetikule, kelleks on John Maynard Keynes ja Ludwig von Mises. Kahte teoreetikut ühendab püüdlus leida sobilik lahendus rahvaste enesemääramise küsimusele lähtudes eelkõige majanduslikust perspektiivist, kuid eristab nägemus riiklike regulatsioonide rollist vastavas poliitises protsessis.

Esimeste seas reageerides Esimese maailmasõja järgsetele poliitilistele muutustele John Maynard Keynes. Enamasti olid Keynesi ([1919] 2002, 108-109) tähelepanekud sõjajärgse majandusliku olukorra kohta, tuginedes Versailles' rahulepingu tingimustele, analüüsid reparaatsioonide küsimust ning pöörates tähelepanu ka taristu ja tootmisvõimaluste hävinemisele. Detailse majandusliku analüüsi sisse peitis aga Keynes ka mõned vaatepunktid Euroopa poliitilise restruktureerimise kohta. Paistab silma, et tema suhtumine suurriikide püüdlustesse rahuprotsessi käigus oli teravalt kriitiline. Keynes ([1919] 2002, 138-139) pani tähele, et liitlaste seisukoht uute riikide ja Venemaal toimuva osas on „melodramaatiline,“ justkui tegu oleks „lapsiku intriigiga,“ rõhutades uue diplomaatia läbikukkumist ja strateegilisi valearvutusi. Samal ajal väljendus Keynesi teostes lootus Venemaa tuleviku osas. Tema ei pidanud tagasitulekut tsaariliku imperialismi juurde võimalikuks ega soovituslikuks, eelkõige majanduslikust perspektiivist (Keynes [1919] 2002, 141), samas ka bolševistlikku arusaama uuest maailmaehitusest nägi ta kui „religooset“ nähtust, millele vastandumine pidi wilsoniaanlikust perspektiivist olema samasuguse iseloomuga (Keynes 1925, 256). Keynes (1925, 257) toob välja kommunismi kriitikute "tugevat emotsionaalset uudishimu iga (...) uue religiooni vastu,“ mis aga ei anna tema arvates alust käsitleda Lääne kapitalistlikku mudelit samast vaatepunktist, s.t ideoloogilise dogmatismi arutelu kontekstis.

Olles mõjutatud tema ümber toimunud sündmustest ja diskursusest, tuli oma käsitlusega välja Austria majandusteadlane Ludwig von Mises. Selgelt sotsio-ökonomilise teooria sees käsitles von Mises ka põhjapanevaid poliitilisi küsimusi, millest üks oli rahvaste enesemääramine.

Erinevalt teistest siamaani töös mainitud teoreetikutest mõistis Ludwig von Mises rahvaste enesemääramist mitte rahvusriiklikust, vaid kohe territoriaalsest perspektiivist. Tema õigustas elanikkonna õigust, moodustatuna indiviidide tahteavaldustest, eralduda riiklikust moodustisest ning demokraatlikel alustel liituda selle riigiga, kuhu nad „soovivad kuuluda“ (von Mises [1919] 1983, 109), kuid ise ei määratle oma lähenemist kui territoriaalset kontseptsiooni. Ludwig von Misese kontseptuaalse lähenemise sügavamale analüüsile on pühendatud töö järgmised osad.

Rahvaste enesemääramisest rääkis ka Friedrich Hayek, kuid tema käsitus oli tugevalt mõjutatud juba Teise maailmasõja oludest. Tema käsitus oli suuresti väärtuspõhine, rõhutades relativistlikku arusaama hüvede süsteemidest ning kritiseerides kollektivismi, kaasaarvatud rahva poliitilise tahte avaldamisel (Hayek [1944] 2002, 60-61). Antud töös ei ole siiski piiratud mahu tõttu võimalik pikemalt käsitleda F.A. Hayeki teese ja tema suhestumist Ludwig von Misese teooriaga.

1.2. Ludwig von Misese poliitökonoomia käsitus ning üldine hinnang maailmapoliitilise olukorrale

Enne, kui minna täpsemalt Ludwig von Misese rahvaste enesemääramist puudutavate teeside juurde, pöörame tähelepanu tema nägemusele poliitökonoomiast laiemalt. Vaatame läbi von Misese hinnangu maailmapoliitilisele olukorrale Esimese maailmasõja järel, miks ta oma teoorias pühendas olulist tähelepanu rahvaste enesemääramise kontseptsioonile.

Selleks, et paremini võtta kokku von Misese poliitökonoomilisi seisukohti, vaatleme kõigepealt lähemalt tema originaalteost, milleks on 1919. aastal ilmunud „*Nation, Staat, und Wirtschaft*“ (ingl. „*Nation, State and Economy*“). Suurema osa oma teosest pühendas Ludwig von Mises just rahvuse ja riigi suhte küsimusele, kuid autori põhilisi seisukohti poliitökonoomilistel küsimustel võime lugeda välja tema sõjalise majanduse analüüsist. Põhilise probleemina maailmapoliitikas näeb von Mises ([1919] 1983, 65-67) sõda, millest tulenevad ka tema analüüsi struktuur ja väljapakutud lahendused. Juba alguses saab välja tuua, et rahvaste enesemääramine on vaid osa nendest võimalustest, mida tema pakub välja lahendamaks aegunud rahvuslike kontseptsioonide ja postimperialistliku rahvusvaheliste suhete süsteemi kriisi.

Esimeseks huvitavaks järelduseks, mida saame tähele panna von Misesi poliitökonoomilise käsitluse puhul, on märgatav seaduspärasuste otsingu puudus. Ludwig von Mises näeb postimperialistlikku maailma uue ja kordamatu ajastuna, kritiseerides varasemalt levinud ajalookäsitlusi, sealhulgas revanšistlikku nägemust Saksamaa ajaloost ja rahva vaimust. Autori arvates ei saa leida võimalikku kokkulepet, hinnates „kõige hilisemat tulevikku,“ ning tuleb loobuda sellisel ajalookäsitlusel põhinevate sõjaaja propaganda „müütidest.“ (von Mises [1919] 1983, 29)

Tema lähtepunktiks uue „sõjaaja ökonomia“ analüüsil on just suurriikide unikaalsed positsioonid sõja alguses, mis ei saa enam kunagi korduda ja tuua endaga kaasa täpselt samasuguse sõda (von Mises [1919] 1983, 164). Võrreldes Esimest maailmasõda ja osapoolte sõjaeelseid tingimusi eelmiste sajandite sõdadega jõuab ta järeldusele, et selline sõda sai võimalikuks vaid väga spetsiifilises maailmamajanduse ajaloolise arengu etapis, milleks on „individuaalsete riikide majanduste areng maailma kaubanduslikes suhetes.“ (von Mises [1919] 1983, 164) Tema nägemus majanduse ajaloost on individualistliku alatooniga. Üks võimalik inimkonna majandusliku arengu loogika selle varasemal perioodil, mida von Mises pakub välja, on perekonna määratlemine kõige efektiivsema majandusliku toimijana kogukondliku või hõimu mudeli asemel. Oluliseks arenguetapiks on von Misesi ([1919] 1983, 165) jaoks tööjõu spetsialiseerumine ja kaubanduslike suhete teke. Antud arengu dünaamikat laiendab tema riikidele, kus tootmise regionaalne spetsialiseerumine ja aktiivne kaubandus sai võimalik tänu eelkõige liberalismi ajastule:

„Tunnustus, et töö, mida tehakse tööjaotuse alusel, on produktiivsem kui töö, mida tehakse ilma tööjaotuseta teeb lõpu üksikute majanduste isolatsioonile.“ (von Mises [1919] 1983, 165)

Oma varasemas käsitluses avaldab Ludwig von Mises põhjendatud optimismi, et just ruumiline tööjaotus aitaks maailmal liikuda rahu poole. Ruumilise tööjaotuse all mõistab von Mises ([1919] 1983, 166) eelkõige „olukorda, milles iga tootev tegevus liigub kohta, mis on tootmiseks kõige sobilikum.“ Selleks, et tugevdada oma argumenti, võrdleb ta kohalikke konflikte Esimese maailmasõjaga, kus pöörab erilist tähelepanu Saksamaa sõjamasina potentsiaalile ja seosele maailmakaubandusega. Ludwig von Mises ([1919] 1983, 167-168) leiab, et üksikud riigid, nagu Saksamaa ja Prantsusmaa, võiksid omavahel sõdida ilma olulise mõjuta nende majandusele, kuid olukorras, kus ühe riigi võimalus võtta osa maailmakaubandusest on võrreldes teiste osapooltega oluliselt piiratud, muutub selline

sõjapidamine peaaegu võimatuks. Sellise olukorra tekke taga on von Mises ([1919] 1983, 167) jaoks eelkõige sellised meetmed nagu sanktsioonid ja blokaadide kehtestamine. Olulisel kohal on ka autori tähelepanekud võimaliku parema rahulepingu osas, mille järgi ei oleks Saksamaa piirialadel elavad sakslased sattunud „võõra valitsuse“ alla (von Mises [1919] 1983, 170).

Märkimisväärne on Ludwig von Mises „rahuaja“ ja „sõjaaja“ majanduspoliitika eristamine, mida ta kasutab selleks et arendada oma argumenti vabaturumajandust piiravate poliitikate ebasobilikkusest nii regionaalsel kui ka rahvusvahelisel tasandil. Autor ise suhtub „sõjaaja majandusse“ terava kriitikaga: riigivõimude järgi oli rahuaja majanduspoliitika praktikate edasikestmine ja aktiivne arendamine sõja käigus ebaefektiivne ning nõudis kohest sekkumist tarne- ja tootmisahelate koordineerimisse (von Mises [1919] 1983, 171). Ludwig von Mises jaoks oli „sõjaaja majandus“ pigem poliitiline lööklause kui reaalne poliitökonomiline väljavaade. Sellega sai von Mises arvates toodetud suurel skaalal riigivõimu toetavat poliitilist propagandat, isegi siis kui tegelikkuses oli ka Saksamaal sõjamasina esialgse edukuse taga vabaturumajanduse jõud.

Ei saa jätta mainimata Ludwig von Mises ([1919] 1983, 173-206) kriitikat sotsialismi suhtes, mida ta käsitleb oma teoses kui „sõjalist sotsialismi,“ milles ta ei näe aga otsest paralleeli rahuaegse või „tõelise sotsialismiga.“ Olles ka varasemalt rõhutanud vabaturumajanduse eeliseid ja kritiseerinud sotsialistlikku poliitökonomilist käsitlust, tuleb von Mises eriti terava kriitikaga välja nende suhtes, kes tema arvates püüavad sõjaliste eesmärkide saavutamise nimel õigustada ja rakendada sotsialistlikke, indiviidide ja vabalt konkureerivate ettevõtete õigusi riivavaid poliitikaid. Isegi siis, kui riik on sõjaolukorras, tuleb autori arvates kiire majanduse tsentraliseerimise asemel hoopis eemaldada kõik barjäärid ja võimaldada toimijatel vabalt konkureerida omavahel (von Mises [1919] 1983, 174).

Oma hilisemas teoses „*Liberalismus*“ (ingl. „*Liberalism: In the Classical Tradition*“), mis ilmus 1927. aastal, käsitleb von Mises sotsialismi põhjalikumalt, vastandudes sellele tugevamalt. Tegu on suuremas osas teemapõhise aruteluga, mille keskmes on liberaalse mõtteviisi selgitus valdkondade kaupa. Tema teoses tuleb esile uus ajalooline taust, mille mõju on tuntav ja tähendus võrreldav 1919. aasta originaalteosega. Ludwig von Mises suurendab oma visiooni uuest maailmakorrast, keskendudes mitte enam ainult sõjaaegse majanduspoliitika ebaõnnestumisele ja Saksamaa rollile, vaid laiemas mõttes kapitalismi ja liberaalse maailmavaate potentsiaalile, põhiliselt Ameerika Ühendriikide näitel. Kapitalismi

defineerib tema kui „ühiskondlikku [seisundit], milles liberaalseid printsiipe on viidud ellu.“ (von Mises [1927] 2002, 10) Liberalismi omakorda defineerib ta läbi enda originaalse käsitluse, loobudes nii Inglismaal levinud kui ka näiteks Hume'i, Smithi, Ricardo, Benthami ja Humboldti poolt vormistatud käsitluste projitseerimisest postimperialistliku maailma kontesktile. Olulise tähelepanekuna rõhutab tema, et „liberalism ei ole täiuslik doktriin või fikseeritud dogma, [vaid] teadusliku õpetuse rakendamine inimese sotsiaalses elus.“ (von Mises [1927] 2002, 3) Prioritiseerides vabaturumajandust ja tugevat konkurentsi turul, rõhutab von Mises ([1927] 2002, 142-143) rahu ja majandusliku edukuse koosmõju tähendust rahva heaolu eeldusena. Lähtudes sellest seisukohast, pakub tema välja kaks suurt võimalust Euroopa ja maailma ühendamiseks rahu nimel postimperialistlikus maailmas.

Euroopa puhul näeb Ludwig von Mises ([1927] 2002, 143-144) potentsiaali kosmopolitismi arenguks, kus riigid loobuvad rahvuslikest ja ekspansionistlikest ambitsioonidest, keskendudes efektiivsele tööjaotusele rahvusvahelisel turul ja elimineerides piiride tähenduse. „Euroopa Ühendriikide“ ideesse suhtub von Mises sealjuures negatiivselt, rõhutades seda, et Suur-Euroopa mõte võib jälle viia imperialistlike ja šovinistlike püüdluste tagasitulekuni. Vaatamata sellele, kui suurt inspiratsiooni näeb autor Ameerika Ühendriikide kogemuses, ei leia tema, et Suur-Euroopal oleks muud ühendavat potentsiaali peale sõjalise ja majandusliku võimekuse. Suureks takistuseks Ludwig von Mises ([1927] 2002, 145) arvates saab keel, kuna šovinistlikku poliitilist mõistust ja sõjalisi ambitsioone saab põhjendada vaid rahvusliku narratiivi ja mitte geograafiaga. Tema kutsub rahvuslikku kogukonda „keele kogukonnaks,“ mis kipub ühel või teisel moel koonduma, vastandudes mitmekeelsetele kogukondadele, kus esineb enamasti eraldatust.

Tuginedes liberaalsele vaimule, rõhutab von Mises ([1927] 2002, 148) vajadust kehtestada rahu mitte ainult igas eraldiseisvas suveräänses riigis, aga ka terves maailmas suveräänsete riikide vahel. Tema nõustub lootusega, et Rahvasteliidust võiks saada organisatsioon, mis seisab just selle eesmärgi eest, kuid tema üleüldine suhtumine jääb endiselt kriitiliseks. Ludwig von Mises ([1927] 2002, 149) leiab, et Rahvasteliidu struktuuris on mitmeid puudujääke ning ka mitmete suurriikide, eelkõige Ameerika Ühendriikide, puudumine organisatsioonis on takistuseks selle potentsiaali realiseerimiseks.

Kindlasti on suureks teoreetiliseks arenguks von Misesi hilisemas teoorias tema majandusteadusliku mõtte kaasamine postimperialistliku liberaalse ideoloogia ülesehitusse. Sarnaselt eelnevalt mainitud kapitalismi ja rahu koosmõju kaitsele, tuleneb Ludwig von Misesi

([1927] 2002, 85) kapitalismi kui ainsa sobiva sotsiaalse organiseerituse argument tema ajalookäsitlusest. Nimelt näeb ta tööstusrevolutsiooni ja ühiskonna ülesehituses toimunud muutuste vahel põhjuslikku seost, kuid mõistab seda täiesti vastupidiselt võrreldes näiteks Karl Marxiga. Ludwig von Mises ([1927] 2002, 86) leiab, et just kapitalistliku mõtteviisi väljakujunemine tõi kaasa tehnoloogilise arengu. Karl Marxi resoluutne seisukoht põhines aga tehnoloogilise arengu mõjul ühiskonna sotsiaalsetele konstruktsioonidele, nendehulgas rahvaste enesemääramisele majandusliku arengu ja rahvaste „enesekaitse“ kontekstis (Weitz 2015, 482) Von Mises ei nõustu aga seisukohaga, et kapitalismi pooldav, liberaalne mõtteviis baseerub emotsionaalsel optimismil, vaid peab ennast absolutistiks – kõik püüdlused kehtestada sotsialistlik, sindikalistlik või interventsionistlik süsteem kukuvad paratamatult läbi ning ainsaks toimivaks süsteemiks jääb kapitalism.

Olles kaardisatanud kahe Ludwig von Misesi originaalteose põhjal tema peamised poliitökonoomilised seisukohad ja ettepanekud postimperialistliku maailma ümberkorraldamiseks, analüüsisime järgmises alapeatükis rahvaste enesemääramise kohta ja tähtsust tema teoorias.

1.3. Rahvaste enesemääramine kui võimalik lahendus postimperialistliku maailma probleemidele, selle seos von Misesi nägemusega uuest võimalikust maailmakorrast ning suhestumine võistlevate käsitlustega

Rahvaste enesemääramisel on oluline koht Ludwig von Misesi postimperialistliku maailma käsitluses. Töö järgnevas osas pöörame tähelepanu von Misesi postimperialistliku maailmakorra nägemuse seosele rahvaste enesemääramise kontseptsiooniga ning kaardistame autori nägemuse suhet teiste teoreetikute omadega.

Ludwig von Misesi selgitus rahvaste enesemääramisele baseerub tugevalt tema nägemusel postimperialistlikust maailmast. Tema leiab, et rahvaste enesemääramine on paljudes aspektides hädavajalik liberaalse riigi toimimiseks:

„[Riik] saab nautida kodurahu ainult siis, kui demokraatlik põhiseadus annab garantii, et vastavalt kodanike tahtele kohandatud valitsemine saab toimuda hõõrdumiseta.“ (von Mises [1927] 2002, 108)

Ludwig von Mises ei näe oma lähenemises vahet küla, maakonna või maakondade liidu vahel, ning igal kogukonnal on revolutsioonide ja sõdade vältimiseks õigus „vabalt peetud plebistsiidi“ tulemusena eralduda riigist, samas kui viimasel tuleb antud õigust austada ja järgida. Tema ei nõustu (von Mises [1927] 2002, 109) aga irredentistliku vaatepunktiga, mille järgi eeldatavalt ühtsel rahvuslikul toimijal on õigus eralduda ühest riigist ja liituda teisega, ignoreerides sellel territooriumil elavate inimeste taht. Olgu mainitud, et tema nägemus taolise toimija ühtsusest põhineb eelkõige indiviidide tahteavalduste summal:

„Nimetada seda enesemääramisõigust "rahvaste enesemääramisõiguseks" on sellest valesti aru saada. See ei ole piiritletud rahvusüksuse enesemääramisõigus, vaid iga territooriumi elanike õigus otsustada selle üle, kuhu nad tahavad kuuluda.“ (von Mises [1927] 2002, 109)

Püüdlusi kasutada just sellist rahvaste enesemääramise kontseptsiooni tõlgendust näeb ta Itaalia fašistliku võimu esindajate seas, kes üritasid õigustada Tessini ja teise Šveitsi kantonite võimalikku eraldamist ja liitumist Itaaliaga. Samasugust motiivi täheldas ta ka saksa natsionalistide puhul, kes võtsid sarnase seisukoha seoses võimaliku Šveitsi saksakeelsete alade ja Madalmaade inkorporeerimisega Suur-Saksa riiki. Samal ajal tunnistab von Mises ([1927] 2002, 110), et tema interpretatsioon on mõnes mõttes idealistlik ja ebapraktiline, kuna riigid ei saa anda igale indiviidile õiguse valida, millise territoriaalse üksuse juurde ta sooviks kuuluda. Selle asemel pakub tema kompromisset varianti, mille järgi enesemääramist võiks mõista kui kõikide piisavalt suurel haldusüksust moodustaval alal elavate inimeste enesemääramisõigust. Ludwig von Mises ([1927] 2002, 110) leiab, et haldusüksuse piisava suuruse määramiseks on vaja võtta arvesse valitsuse võimekust kehtestada oma võimu selle üksuse alal ja efektiivselt seda majandada suurema haldussüsteemi koosseisus.

Just sellise rahvaste enesemääramise tõlgenduse rakendamine võiks seega olla Ludwig von Misesi järgi üks võimalik lahendus postimperialistliku maailma probleemidele, eelkõige šovinistliku maailmavaate levikule, kuid lahtiseks jääb selleks vajalike poliitiliste institutsioonide ja mehhanismide küsimus. Autori endapoolne pakkumine näitab tugevat kontseptuaalset seost tema nägemusega uuest maailmakorrast, rõhutades kapitalistlikku perspektiivi ja liberaalset optimismi. Tema nägemust institutsioonide ja majandusliku süsteemi rollist saab võtta kokku järgmise tsitaadiga:

„Tuleb kehtestada maailmakord, milles rahvused ja rahvusrühmad on nii rahul elutingimustega, et nad ei ole sunnitud kasutama sõda meeleheitliku abinõuna. Liberaal

ei eelda sõja kaotamist jutlustamise ja moraliseerimisega. Ta püüab luua sotsiaalseid tingimusi, mis kõrvaldavad sõja põhjused.“ (von Mises [1927] 2002, 111)

Näitena sobivate tingimuste loomisest toob von Mises ([1927] 2002, 112) välja rongiliikluse erinevate haldusüksuste vahel, kus iga piiri ületamine formaalse kontrolli läbimisega oleks ebapraktiline. Selle asemel võiks liiklus selliste suveräänsete üksuste vahel olla erakätes, võimaldades likvideerida „majandusliku terviklikkuse“ probleem, mis on von Misesi järgi üks natsionalistlike ambitsioonide põhilistest ajenditest. Tema eeldab aga, et sellise lahenduse toimimiseks on vajalik võimupoolsete takistuste puudumine, mis toob meid narratiivselt tagasi autori kapitalismi paratamatuse argumendi juurde.

Selgitades oma nägemust rahvaste õigusest enesemääramisele, täiendab Ludwig von Mises oluliselt oma uue maailmakorra visiooni. Üks olulistest aspektidest, millele pööras tähelepanu ka antud töö eelmine alapeatükk, on rahvaste enesemääramise keelelis-kultuuriline dimensioon. Kuna von Misesi järgi on keeleline ühtsus tugevaks ajendiks territoriaalseks enesemääramiseks, siis kaardile ülekantuna võib ilmned „koridori probleem“ ehk „lingvistiliste saarte“ teke, mille lahendamine imperialistlikus-interventsionistlikus süsteemis oleks väga raskendatud, peaaegu võimatu. Territoriaalsete lahenduste asemel pakub tema välja hoopis vaba kaubanduse voolu ja interventsionistlike riikide ümberkorraldamist eraomandi kaitse funktsiooni täitmiseks (von Mises [1927] 2002, 113). Tulenevalt sellest näeb Ludwig von Misesi liberaalse ja mittesekkiva riigi peamise eesmärgina eraomandi kaitset, läbi mille oleksid kõrvaldatud ka piirikaitsega kaasnevad probleemid. Tema järgi annab kodanike ja kaupade vaba liikumine olulisel määral motivatsiooni demokraatia säilitamiseks ja liberaalse maailmakorra efektiivseks kehtestamiseks.

Ludwig von Mises tunnistab, et õigus rahvaste enesemääramisele töötab vaid nende kasuks, kes moodustavad enamuse. Selleks, et tagada ka vähemuste õigused, on vaja kaasata ka täiendavad poliitilised meetmed, ning kinnitamaks seda pöörab von Mises oma tähelepanu haridusele. Tema väidab, et „kohustusliku hariduse poliitika ei sobi kokku püüdlustega kehtestada kestav rahu.“ (von Mises [1927] 2002, 114) Selle asemel, et pakkuda riigi poolt paralleelselt haridust rahvusvähemuste keeles või sundida perekondi loobuma rahvuslikust identiteedist, leiab autor, et riik peaks võtma omaks hoopis mittesekkumise poliitika hariduse valdkonnas. Sellisel viisil jääb territooriumile ühe potentsiaalse rahvuslikke pingeid tekitava institutsiooni võrra vähem, leiab Ludwig von Mises ([1927] 2002, 115), mis kindlasti ei peaks

aga olema ajendiks kaotada ära kõik muud institutsioonid, mis seisavad elanikkonna vabaduse, tervise ja õiguste kaitse eest (von Mises [1927] 2002, 117).

Võrdleme nüüd Ludwig von Misesi käsitlest Esimese maailmasõja järgses mõtteruumis levinud võistlevate käsitlustega. Kui võrrelda von Misesi käsitlest wilsoniaanliku arusaamaga rahvaste enesemääramisest, siis võime täheldada nii sarnasusi kui ka erinevusi, kuid seda pigem globaalsel tasandil. Sarnasused kahe käsitluse vahel piirduvad rahvaste enesemääramise kui rahva õiguse toetamisega ning selle territoriaalse mõõtme (Prott 2016, 22) rõhutamise. Oluline aspekt, milles Wilsoni ja von Misesi arusaamad hakkavad juba erinevama, on moodustatava üksuse vorm. Wilsoni silmis oli enesemääramise eesmärgiks eelkõige rahvusriiklust teostavate üksuste loomine Euroopas (Prott 2016, 23) samal ajal kui von Mises ([1927] 2002, 117) lähtus abstraksemast definitsioonist, piirdudes demokraatlikul viisil moodustatava haldusüksuse ühtsusega, k.a riikidesiseste autonoomsete üksuste puhul. Seega on raske näha võimalust wilsoniaanliku ja von Misesi liberaalse käsitluse lepitamiseks või sünteesiks.

Ludwig von Mises ise ei viita Wilsonile ega nimeta tema käsitluse põhiteese, kuid tema käsitlusest saab lugeda välja kriitilisi jooni, mis on suunatud eelkõige Pariisi rahulepingust väljakasvanud teooria liigsele formaalsusele. Olulist tähendust omistab ta majandussuhetele, mis jäid tema arvates (von Mises [1927] 2002, 111) postimperialistliku maailma rekonstrueerimise projektidest välja. Ludwig von Mises ([1927] 2002, 113) kritiseerib ka seisukohti, mille järgi rahvusriiklusel põhinevate üksuste või suveräänsete „majandustegevuse alade“ loomine on igas mõttes vajalik rahu tagamiseks. Tema vaatepunkti järgi ei pea iga võimaliku üksuse elanikud end territoriaalselt määratlema, kui nende hakkamasaamiseks on loodud vabakaubandusel põhinevad mehhanismid ja vaba liikumise tingimused.

Pöörates tähelepanu bolševike käsitlusele, näeme võrreldes von Misesi käsitlusega tugevat kontseptuaalset ja ideoloogilist vastandumist. Kui bolševike jaoks oli primaarseks oma rahvaste enesemääramise tõlgenduse levitamisel üleilmse revolutsiooni käivitamine ja klassilise eksploatatsiooni lõpetamine ning austromarksistide jaoks töölisklassi võitluse defineerimine enesemääramise võitlusena (Weitz 2015, 481-484), siis von Misesi käsitluse puhul näeme me eesmärki, mis sarnaneb rohkem Wilsoni nägemusega rahu saavutamisest.

On väärt mainimist, et erinevalt Wilsonist ei olnud von Misesi rahu saavutamine läbi rahvaste enesemääramise õiguse realiseerimise kontrollitav protsess, näiteks rahvusvahelise organisatsiooni või kogukonna poolt, vaid tuginev loomulikule kapitalistliku mõtteviisi

omaksvõtmisele suveräänsete riikide ja eraomanike poolt. Seega saab öelda, et Ludwig von Mises ([1927] 2002, 111-112) näeb vabakaubandust vajaliku eeldusena rahvusprobleemide lahendamiseks, kuid kindlasti mitte otsese lahendusena – selleks on tema järgi vaja selliseid poliitilisi institutsioone, mis „võimaldavad suveräänsuse ülekandumist [*Übertragung*] ühe valitsuse alalt teisele (...) ilma eeliste või puudusteta kellegi jaoks.“ Tulenevalt sellest võib von Misesi liberaalse käsitluse ja bolševistlike rahvaste enesemääramise mudeli vahel leida mõned üksikud ühised jooned, mis peegeldub eelkõige setsessionismi võimaldavas seisukohas mõlema puhul. Vaatamata sellele erineb bolševike ja Ludwig von Misesi arusaam „isest,“ milleks bolševikel on rahvas kui kollektiivne võim ning von Misesel rahva poliitiline tahe, mis moodustub indiviidide kui ühiskonna atomaarsete ühikute osaluses demokraatlikus protsessis. On oluline tuua välja just demokraatlikku protsessi, mille asemel bolševikud eesotsas Vladimir Leniniga pooldasid revolutsioonilist lähenemist, mis põhineb iga indiviidi rahvusliku ja klassilise identiteedi teadvustamisel (Weitz 2015, 485-486).

Mis puudutab Ludwig von Misesi ja John Maynard Keynesi käsitluste suhestumist, siis jääb nende üldiste poliitiliste tähelepanekute fookus väga erinevatesse kategooriatesse, kuid kindlasti saab kahte teoretikut võrrelda poliitökonoomilise käsitluse osas. Siinkohas võime näha selget vastasseisu kahe teooria vahel, kus ühel pool on von Misesi intervensionismivastatus ning teisel poolt Keynesi argumendid tugeva riikliku rahanduspoliitika poolt. John Maynard Keynes ([1919] 2002, 113) on toonud välja, et just sõjajärgne hüppeline inflatsioon ja suurriikide tegevusetus maksunduspoliitikas tõi endaga kaasa märkimisväärse kriisi ja piiras olulisel määral taastumisvõimalusi. Selline seisukoht on tugevas kontrastis von Misesi nägemusega vabaturumajandusse mittesekkuvast võimust, mis peaks aitama majanduslikel näitajatel toimida loomulikul viisil, realiseerides maksimaalset kapitalismi potentsiaali. Mõlema teoretiku seisukohad on aga laiemas mõttes ettepanekud uue, potentsiaalselt suurema konflikti vältimiseks, kuna nii Keynes kui ka von Mises nägid konfliktide juuri riikide võimetuses pakkuda oma elanikele võimalust eneseteostamiseks ja heaolu arendamiseks. Tulenevalt sellest pööravad nemad oma teostes eriti suurt tähelepanu majanduslike näitajate analüüsile, mis peegeldavad nende arvamusi ning toetavad tehtud ettepanekuid.

Globaalse tähendusega koormana nägi Keynes ([1919] 2002, 134) reparatsioone, mis pigem suurendasid ebakõla nii liitlaste kui ka Keskriikide vahel. Alternatiivina pakkus tema välja riikide vabastamist võlgadest, mis võiks tugevdada „solidaarsust ja sõbralikkust“ rahvaste vahel. Selles osas ei olnud erineval seisukohal ka von Mises ([1919] 1983, 253), kelle järgi

rahu toob endaga kaasa „puudust ja kannatust“ Saksamaa rahva jaoks. Von Mises pakub välja kahte lahendust, millest üks on imperialistlik poliitika, mis toob endaga kaasa veelgi rohkem majanduslikke probleeme ja võib lõppeda „Saksamaa rahva täieliku hävimisega.“ (von Mises [1919] 1983, 254). Teine lahendus põhineb just von Misese ([1919] 1983, 254) poolt defineeritud rahvaste enesemääramise kontseptsioonil, mis annaks saksa inimestele nii Saksamaal kui ka sellest väljaspool võimaluse luua omad demokraatlikud ja autonoomsed kogukonnad, mis saaksid vaba koostöö vaimus keskenduda produktiivsele tootmisele.

Antud töö osa vahekokkuvõttena võib kinnitada, et Ludwig von Misese rahvaste enesemääramise käsitlus on paljudes aspektides unikaalne võrreldes käsitletud originaalteoste ilmumise ajal levinud võistlevate kontseptsioonidega. Autor näeb selget indiviidi rolli rahva enesemääramises, rõhutades ka keelelis-kultuurilist tausta. Von Mises määrab just indiviidi rahvaste enesemääramise subjektina, ilma kellela ei ole võimalik käivitada legitiimset poliitilist protsessi enesemääramiseks, milleks on vaba rahvahääletus. Enesemääramise tulemuseks on liberaalne ehk kapitalistliku majandussüsteemiga, ühtne ja autonoomne haldusterritoriaalne üksus, mis võib olla nii suveräänne kui ka teise riigiga liitunud, näiteks föderaalne riigi või unitaarse emamaa koosseisus. Teooria rõhutab ka rahvusvahelist dimensiooni ning toob välja mittesekkuvate riikide rahumeelse koostöö tähendust, pöörates tähelepanu piiride tähtsuse kadumisele liberaalses maailmas ja demokraatia arengut soodustavate majanduslike tingimuste loomisele. Ludwig von Misese käsitlus vastandub tugevalt Karl Marxile, toetudes hoopis kapitalismi ideaalidele ja eriti Ameerika Ühendriikide edukuse kujundile Esimese maailmasõja järel. Tuleb pidada meeles, et rahvaste enesemääramise kontseptsiooni rakendamine ning sellega seonduvad poliitilised institutsioonid ja nende mehhanismid ei ole von Misese jaoks eesmärgid iseenesest, vaid osa teekonnast üleilmse rahu poole.

2. KLASSIKALISEST LIBERALISMIST GLOBALISMINI: HILISEMAD EDASIARENDUSED, KRIITIKA NING TÄHTSUS TÄNAPÄEVASTES DEBATTIDES

2.1. Ludwig von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni kriitika globalismi kontekstis: alternatiivsed käsitlused ja ettepanekud

Suurimate 21. sajandi Ludwig von Misesi kriitikute hulgas on globalismi uurijad, kellest tähelepanu väärib tänapäevast debatti käivitanud Quinn Slobodian. Tema teostele „*Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*” ning „*Perfect Capitalism, Imperfect Humans: Race, Migration and the Limits of Ludwig von Mises’s Globalism*” on reageerinud ka kaasaegne von Misesi uurija Richard M. Ebeling, kes ei nõustu Slobodiani käsitlusega globalismi kui ideoloogia päritolust ja toob välja olulisi argumente neoliberaalse teooria sisulisest õigustatavusest.

Quinn Slobodian esitab perspektiivi, mis erineb siiani antud töös käsitletud teoreetikute omast ning on selgelt kriitilise iseloomuga. Slobodiani eeskätt ideeajaloolise iseloomuga teose kaudsemaks eesmärgiks on anda kriitiline hinnang arvamusele, et neoliberaalsed globalistid seostavad vabaturumajanduse arengut demokraatia arenguga. Tema arvates on tegu hoopis vastupidise nähtusega, kus neoliberaalsed „ei uskunud isereguleerivatesse turgusse kui autonoomsetesse toimijatesse“ ning „ei näinud inimesi motiveerituna vaid majanduslikust ratsionaalsusest.“ (Slobodian 2018, 2) Neoliberaalset liikumist defineerib Slobodian koherentse doktriinina, milles sisalduvad erastamise, dereguleerimise ja majandusliku liberaliseerimise poliitika elemendid. Osana suuremast neoliberaalsest liikumisest näeb ta globalismi, mis käsitleb Slobodiani (2018, 9) definitsiooni järgi maailma kui tervikut ning rakendab sellele neoliberaalset mõtteviisi.

Ludwig von Mises käsitleb Slobodian (2018, 31-33) kui bürokraati, kelle suhted ja ühised karjäärismud teiste teoreetikutega, eelkõige F.A. Hayeki ja Gottfried Haberleriga, tekitasid vastuolusid tema ametliku tegevuse ja filosoofilise vaatepunkti vahel. Lähtudes sellest, püüab Slobodian (2018, 34) tõestada, et von Misesi põhiline argument riikliku mittesekkumise kohta ja riigi rollist üldisemalt on teatud küsimustes, nendehulgas ka rahvusvaheliste suhete probleemide käsitluses, alusetu.

Rääkides rahvaste enesemääramisest, järeltab Slobodian (2018, 109), et Euroopa riigid võtsid enesemääramise aluseks mitte von Misesi käsitluse, vaid eelkõige majanduslikel teguritel põhineva raamistuse ja panustades rahvusliku küsimuse lahendamisele läbi rahvusliku autarkia eesmärgiks seadmise. Samuti leiab Slobodian (2018, 108), et Ludwig von Misesi arusaam Esimese maailmasõja tulemustest põhineb uskumusel, et maailmamajanduse ja rahvusliku riigi [*nation*] vahel sai tugevamaks just viimane.

Slobodiani (2018, 43) kriitika Ludwig von Misesi poliitökonomilise käsitluse suunas ei piirdu sõjajärgsete arvutuste ja hinnangute kahtluse alla seadmise, ning puudutab ka vabakaubanduse põhimõtete kehtestamist väiksemates riikides, mis tooks endaga kaasa ning teatud olukordades ka nõuaks palgaalandust. Tema jätkab oma kriitikaga, rõhutades, et von Misesi ja teiste Austria koolkonna esindajate siht uute rahvaste ülesehitamisel on suunatud vaid eksisteerivate poliitiliste mehhanismide lammutamisele ilma uue, eelkõige majandusliku iseloomuga, tsentraliseeritud taastusmehhanismi loomise perspektiivita (Slobodian 2018, 53-54). Selles, millele viitab oma kriitikas Quinn Slobodian, nägi Ludwig von Mises aga „sotsialistlikku natsionalismi.“

Quinn Slobodian (2018, 266) esitab oma teoses ka teist perspektiivi, mille järgi globalistide-neoliberaalide peamine püüdlus 20. sajandil on hoopis kaitsta maailma demokraatia ja natsionalismi eest – see, milleks von Mises koos teiste Austria koolkonna esindajatega nägi ette poliitilise iseseisvuse ja majandusliku konkurentsi eraldamist valitsemises. Slobodian (2018, 286) näeb neoliberalistlikus püüdluses rünnata demokraatlikke enesemääramise printsiipe vajadust kehtestada maailmamajanduslik kord, kus ei oleks riskielemente, kuid näiteks Brexiti sündmused näitavad, et *demos*'e mõju ei ole veel lõplikult kadunud. Sellist perspektiivi rahvaste enesemääramisele võime näha näiteks ka Ebelingi (2019, 200) Brexiti käsitluses, kuid keskendatuna pigem alternatiivsetele hääletuse võimalustele.

Ludwig von Misesi teooria ja selle allikate puudujääkidele pöörab tähelepanu ka Quinn Slobodiani (2019, 143) hilisem käsitlus, kus tema argument põhineb ajaloolisel perspektiivil ja *laissez-faire* majandusmudeli kriitikal 1929. aasta ülemaailmse majanduskriisi valguses. Slobodian (2019, 144) jätkuvalt väidab, et von Misesi poolt toetatav kapitalistlik mudel on ebasobilik rahvaste enesemääramise õiguse realiseerimiseks, kuid lisab sellele varasemalt puudunud dimensiooni. Nimelt, toob Slobodian (2019, 147) välja, et Ludwig von Misesi nägemus rahvaste enesemääramisest kui vabaturumajandusega koosõlas olevast kontseptsioonist võis olla mõjutatud tema eelarvamustest Aasia inimeste ja turu kohta.

Analüüsid Slobodiani järeldust rahvusliku riigi kohta von Misesi käsitluses, võime tähele panna, et Slobodian ei teinud vahet maailmamajanduse hetkeolukorra ja taastumise või sõjaeelsele olukorda naasmise potentsiaalil, mis oli aga von Misesi ([1919] 1983, 164) jaoks olulisel kohal tema poliitökonoomilises käsitluses. Rünates von Misesi rahvaste enesemääramise tõlgendust, lähtub Slobodian (2019, 150) eeldusest, et von Mises nägi rahvaste enesemääramises eelkõige keelelist dimensiooni ja rahvana tegutsevaid „keele kogukondi,“ mis on aga mõnevõrra eksitav. Tõepoolest, Ludwig von Mises ([1927] 2002, 113) rõhutas oma teoorias rahva keelelist dimensiooni, kuid seda pigem sotsio-ideoloogilise kommunikatsiooni aspektist – mitte hägusamate piiride kehtestamiseks, nagu väidab oma argumendis Slobodian. Von Mises ([1919] 1983, 109) ei ole samuti eiranud territoriaalse dimensiooni vajalikkust rahvaste enesemääramise kontseptsiooni raamistamisel ega pakkunud sellele universaalseid alternatiivlahendusi.

Oma uurimuses kaitseb Ludwig von Misesi nägemust Richard M. Ebeling (2020, 547), kes leiab Quinn Slobodiani argumentidest loogilisi ja semantilisi vigu, mille järgi on Slobodiani kriitika näol tegu kontseptuaalse realismi ja institutsionaalse antropomorfismiga. Tema väidab, kritiseerides Slobodiani meetodit ja nägemist von Misesi rollist neoliberaalsete seisukohtade vormimisel, et Slobodian on ise loonud von Misesi teooria põhjal teoreetilisi kontseptsioone, mille eksistentsi ta tugevalt usub. Ebeling ei nõustu kapitalistliku süsteemi abstraktse käsitlemisega ning ei nõustu sellega, et kapitali orgaaniliseks funktsiooniks on eralduda ennast rahva tahtest. Samuti näeb Ebeling (2020, 549), et Slobodiani argumentatsiooniline jada on ülesehitatud von Misesi halvustavale narratiivile ning autori teoses esineb mitmeid viitamise ja teksti mõistmise vigu. Üks viimastest vastuargumentidest Richard Ebelingi (2020, 554) poolt puudutab Slobodiani naiivsust demokraatia rolli määratlemises von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptuaalses raamistikus. Nimelt, Slobodian on Ebelingi arvates sisestanud von Misesi demokraatia tähendusse Rousseau rahva üldise tahte mõiste, unustades ära indiviidi kui atomaarse ühiku tähendust von Misesi jaoks.

Kriitikat on pälvinud ka Slobodiani arvamus rahvuvaheliste organisatsioonide rollist Ludwig von Misesi käsitluses. Sellele pöörab tähelepanu ka Karl Socher (2009, 316), kelle järelduste järgi ei olnud Austria koolkonna esindajad, kelle hulka kuulub von Mises, otseselt rahvusvaheliste rahu ja vabadust valvavate organisatsioonide vastu, vaid kritiseerisid Bretton-Woodsi süsteemi institutsioone. Enda seisukoha täpsustamiseks toob Slobodian (2018, 111) ise hiljem välja, et Ludwig von Mises ei olnud riigiülese korra kehtestamise vastu

vabakaubanduse tingimuste säilitamise eesmärgil, kuid see ei ühti von Misesse mittesekkuvate institutsioonide pooldava positsiooniga.

Osa Slobodiani kriitikast von Misesse suhtes on põhjendatud ning põhineb tema vähemtuntud seisukohtadel sõjavahelisel perioodil. Mis puudutab Ludwig von Misesse nägemust „maailmavalitsuse“ ja riigiüleste [*supranational*] organisatsioonide suhestumist rahvaste enesemääramise õiguse realiseerimisega, siis tema seisukoht nii 1919. kui ka 1927. aasta teostes oli kriitiline, selleks ta jäi publikatsioonides ka pärast Teist maailmasõda. Quinn Slobodian (2018, 92) väidab, et natsionaalsotsialismi tipphetkel oli von Mises ühisel seisukohal teiste Austria koolkonna esindajatega, kellega ta nõustus tugevate riigiüleste organisatsioonide vajalikkuse osas.

Hinnates kriitiliselt kahte positsiooni rahvaste enesemääramise tõlgendamisest globalismi ja neoliberalismi arengu kontekstis ilmneb, et tegu on suuresti semantilise aruteluga, mille puhul materjali ajalooline interpretatsioon ja sageli vastuolulikke konfliktide küllus teevad Slobodiani argumenti raskesti mõistetavaks. Toetudes antud töös tehtud järeldustele Ludwig von Misesse teooria arengu kohta aastatel 1919-1927 ning pärast Teise maailmasõja lõppu, saame kinnitada, et primaarseks väärtuseks von Misesse jaoks siiski ei olnud „diktaatorliku kapitalismi“ (Ebeling 2020, 549) kehtestamine, vaid rahu saavutamine läbi rahvaste enesemääramise õiguse realiseerimise territoriaalselt ühtsete haldusüksuste moodustamisel. Seal, kus ei oleks võimalik säilitada moodustatavate üksuste territoriaalne ühtsus, oleksid kogukonna õigused tagatud läbi kapitalistliku avatud piiride poliitika elluviimise riikide poolt. Ka maailmavaateline muutus, mis võimaldaks von Misesse visiooni realiseerimist, ei peaks tulema tsentraliseeritud võimu või rahvusvahelise föderatsiooni poolt, nagu väidab seda Quinn Slobodian (2018, 260).

2.2. Ludwig von Misesse teooria rakendatavuse analüüs Krimmi anekteerimise ja Brexiti rahvahääletuse näitel

Kas Esimese maailmasõja järgsele maailmale sarnaseid väljakutseid on võimalik näha ka 21. sajandil? Üks näide võiks olla Krimmi anekteerimine 2014. aastal, mida esmapilgul võiks käsitleda rahva poliitilise tahte avaldamisena – eeldusel, et tegu oli demokraatliku, ausa protsessiga. Ludwig von Misesse rahvaste enesemääramise käsitluse järgi võiksime öelda, et rahvahääletusel ei arvestatud eraldi kogukonda moodustavate keelelis-kultuuriliste vähemuste

tahtega, kelle soov oleks võinud olla jääda hoopis *status quo* juurde või moodustada oma riiki. Ebeling (2019, 203) väidab, et ka selline lahendus oleks poliitiliselt rakendatav rahvusvahelisel tasandil, kui kõik osapooled lähtuksid von Misesi poliitökonomilisest vaatepunktist ja võimaldaksid piirkonna elanikel vabalt liikuda uute haldusüksuste vahel ning võtta osa majandustegevusest. Siinkohas tasub täiendada Ebelingi nägemust tuginedes originaalteoste. Valukohaks, mida Ebeling ei käsitlenud, on referendumini läbiviimine sõjaväe juuresolekul, *de facto* okupatsiooni tingimustes. Ludwig von Mises ([1927] 2002, 121) nägemus sõjaväe kasutamisest sellistes tingimustes on teravalt kriitiline – tema näeb sellises tegevuses imperialismi. Lähtudes Euroopa kolonialismi ajaloost leiab von Mises ([1927] 2002, 125), et okupatsiooni ja mõjutamise taktikate asemel võiksid uue ajastu liberaalsed riigid võtta eesmärgiks rahvaste „inspireerimine“ enesemääramiseks teiste meetoditega, läbi mille saavad riigid ka tõestada, et nende motiivid on „steriilsed,“ ehk imperiastlikest ambitsioonidest vabad.

Ebelingi väljapakutud lahenduse puhul võime rääkida täieulatuslikult Ludwig von Misesi printsiipide rakendusest, kuid see ei ole ainus viis tegemaks seda. Teine võimalik perspektiiv Krimmi küsimusele tuleneb teosest „*Liberalismus*,“ milles von Mises rõhutas riiklike funktsioonide minimaliseerimisest selleks, et vältida võimalikku konflikti rahvusvahemuste vahel. Sellisel juhul jääks vajadus uute haldusüksuste moodustamise järgi minimaalseks. Lisaks sellele rõhutavad näiteks J. David Singer ja teised (1995, 59) sellise rahva enesemääramise käsitluse sobivust laiemasse klassikalise liberalismi konteksti, millega on võimalik seostada ka Lord Actoni vaateid arenenud mitmerahvuselise riigi ideaalist.

Brexit'i rahvahääletuses võime samuti näha potentsiaali tõlgendamiseks nii Ludwig von Misesi seisukohast kui ka neoliberaalse maailmakorra perspektiivist. Kui võtta aluseks von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni raamistik, siis Brexit'i hääletuse tulemus ei oleks olnud nii selge. Richard M. Ebeling (2019, 200) pakkus välja, et Ludwig von Misesi põhimõtete järgimisel oleks Šotimaal tekkinud õigus astuda Ühendkuningriigist välja ja Londonist oleks saanud iseseisev linnriik. Kontroversiaalsema iseloomuga on Ebelingi pakkumine Põhja-Iirimaa eraldumiseks ja liitumiseks Iiri Vabariigiga, mille suhtes oleks von Mises ([1927] 2002, 109) ise olnud kriitiline, kuna ei pooldanud rahvaste enesemääramise põhimõtete kasutamist irredentistlike eesmärkide täitmiseks. Neoliberaalsest perspektiivist räägime aga endiselt, ka Brexit'i puhul, rahvahääletuse legitimeerivast mõjust rahvusriigi valitsuse võimule. Ebeling (2019, 200) ise rõhutab, et kehtiva neoliberaalse maailmakorra tõttu on riikidevahelistel lepingutel, liitudel ja organisatsioonidel jätkuvalt proteksionistlik

(Dorobăț 2015, 364) mõju kaubandusele, mida saab illustreerida Hispaania vetoga iseseisva Šotimaa liikmelisusele Euroopa Liidus.

Kas selline näide kinnitab, et Ludwig von Misesi originaalsel käsitlusel ja neoliberaalsel maailmakorral vähe ühist ning üks ei ole teist olulisel määral mõjutanud? Kriitilise analüüsi ja kaasaegsete uurijate hinnangute abil saame öelda, et päris nii ei ole. Varasemates järeldustes ja töö käigus käsitletud näidete alusel saab tähele panna, et paljud tänapäeval kasutuses olevad praktilised meetmed rahva poliitilise tahte väljaselgitamiseks on pärinud oma tuumiku wilsoniaanluselt ja klassikaliselt liberalismilt. Tänapäeva neoliberaalne maailmakord kannatab aga vananenud rahvusvaheliste süsteemide ja õiguslike raamistike all, ja Austria koolkonna mõtlejad liituvad aktuaalse kriitikaga tänapäeva rahvusvaheliste suhete süsteemi suhtes. Nii arvab ka Scott James Meyer (2012, 123), kelle järgi ei saa inimkond usaldada lepinguid, konverentse ega muid rahvusvahelise bürokraatia elemente.

Vahekokkuvõtteks saame välja tuua olulisemad suunad, kus Ludwig von Misesi teooriat on võimalik rakendada tänapäeva poliitiliste protsesside analüüsiks ja hindamiseks, milleks on konkreetsete rahva enesemääramisega seotud juhtumid, rahvusvaheliste organisatsioonide aluspõhimõtete kontseptualiseerimine ning rahvusega seotud poliitikate elluviimise põhimõtted.

2.3. Rahvaste enesemääramise kontseptsioon tänapäeval: vastuolud Ludwig von Misesi originaalse käsitluse ja „neoliberaalse“ maailmakorra vahel - kriitiline hinnang

Võttes arvesse kõik siia saamani tehtud järeldused ja tähelepanekud, anname antud töö viimases alapeatükis kriitilist hinnangut nii von Misesi originaalsele käsitlusele kui ka kaasaegsete uurijate poolt raamistatud „neoliberaalsele“ maailmakorrale, kaardistades selle käigus põhilised vastuolud kahe lähenemise vahel.

Tänapäeval on rahvaste enesemääramise kontseptsiooni rakendamine sageli ebaühtlase iseloomuga. Poliitilised protsessid võivad olla läbimõeldud ning osapooltele võib olla antud piisavalt palju aega seisukohtade ettevalmistuseks, kuid tihtipeale kasutatakse rahvaste enesemääramisega seotud mõistete kogumit hoopis agressiooni või irredentistlike ambitsioonide õigustamiseks, nagu me nägime seda Krimmi annekteerimise puhul. Nii sellistes

kui ka paljudes teistes olukordades saavad aga teoreetikud anda hinnangut osapoolte tegudele ja püüda seletada juhtumeid läbi ühe või teise käsitluse.

Pöörame tähelepanu Teise maailmasõja järgsele rahvusvaheliste organisatsioonide neoliberalistlikule käsitlusele. Pidades meeles näiteks Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja WTO-d, siis nendega liiguti juba rohkem von Misesi osutatud suunas, võrreldes teoreetiku poolt kriitikat pälvinud Rahvasteliiduga. Toetudes vaid von Misesi kriitikale Rahvasteliidu suhtes saame öelda, et suurematel rahvusvahelistel organisatsioonidel on tänapäeval rohkem üleilmse rahu saavutamise ja rahuvalve potentsiaali tänu selgematele poliitilistele mehhanismidele ja suurriikide aktiivsele osalusele, kuid kas see vastab tegelikult von Misesi enda hinnangule?

Vastamaks püstitatud küsimusele võib tugineda Carmen Elena Dorobăți (2015) uurimusele. Teise maailmasõja järgsete rahvusvaheliste organisatsioonide analüüsil tuleb eristada julgeoleku ja rahvusvahelise kaubanduse dimensioonid, keskendudes Ludwig von Misesi teooria rakendamisel eelkõige viimasele. Misesi enda nägemus rahvusvaheliste organisatsioonide rollist pärast Teist maailmasõda põhines mitte niivõrd „sotsiaalsel inseneerial“ kui hoopis ideoloogilisel võitlusel majandusliku natsionalismi, protektsionismi ja interventsionismi vastu (Dorobăț 2015, 362), mis on kooskõlas tema 1927. aasta teoses esitatud vaadetega. Samal ajal võime näha, et Ludwig von Mises hindas uusi Teise maailmasõja järgseid leppeid negatiivselt, kritiseerides neid kui protektsionistlikke (Dorobăț 2015, 364) ja läbi selle vastandudes kujunevale neoliberaalsele nägemusele rahvusvaheliste kaubandusorganisatsioonide rollist.

Tänapäeva Ludwig von Misesi teooria arendajate rahvusvahelise õiguse interpretatsioonid on aga suuremas osas vastuolus enamlevinud rahvusvahelise kogukonna kohustuste tõlgendustega. Üks neist on kohustus kaitsta ehk *Responsibility to Protect*, mida libertaarne teooria näeb interventsionistliku mehhanismina (Meyer 2012, 126). Kriitilisest vaatepunktist lähtudes ei saa minna mööda potentsiaalsest vastuolust sellise põhimõttelise seisukoha ja von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni realiseerimise perspektiivide vahel. Vaatamata sellele, et töö on varasemalt kinnitanud Ludwig von Misesi ülimalt optimistlikku ja osati ka idealiseeritud suhtumist kaubanduse ja avatud piiride võimekusse säilitada riikide suveräänset kooslust, on võimalik sobitada von Misesi teooriat neoliberaalse korruga maailma. Isegi siis, kui enamus riike soovivad võtta osa vabakaubandusest ja maailmas on osades regioonides absoluutne liikumisvabadus, ei vasta sellisele ideaalile kõik riigid. „Vabadel“

riikidel tuleks olla valmis oma suveräänsust kaitsma teistsugust korda pooldavate riikide eest, mistõttu on neil ratsionaalsem mitte loobuda lisakaitset võimaldavatest mehhanismidest. Kui Ludwig von Mises teoreetiline raamistik ei võimalda selliste mehhanismidega liituda nende interventsionistliku loomuse tõttu, siis on võimalik seada kahtluse alla terve tema teooria eesmärgi, milleks on rahu saavutamine ja säilitamine.

Rääkides täpsemalt inimõigustest, siis vaatamata Ludwig von Mises teooria vastavusele inimõiguste vaimule, on tema originaalne käsitlus ja sellest väljaarenenud ideoloogilised suunad selges vastuolus praeguse inimõiguste sõnastusega. Peamiseks põhjuseks, miks ei pooldata libertaarsete seas inimõigusi nende praegusel kujul, on nende valdav positiivne sõnastus, mis teeb inimõiguste tagamist kogukonna ja riigi kohustuseks. Seda kinnitab näiteks S.J. Meyeri definitsioon, mille järgi „[uskuda] positiivsetesse õigustesse tähendab uskuda, et indiviidil on õigus konkreetsele hüvele selles mõttes, et see õigus peab olema proaktiivselt (...) tagatud ja kaitstud.“ (Meyer 2012, 128) Meyer (2012, 129) nõustub aga seisukohaga, et inimõiguste ja libertaarse käsitluse sobitamine oleks võimalik Ameerika Ühendriikide negatiivsete õiguste traditsiooni kaudu, mida kinnitavad ka antud töö varasemad järeldused Ludwig von Mises 1927. aastal vorminud teooria kohta.

Võib-olla kõige suurem vastuolu Ludwig von Mises teooria ja neoliberaalse maailmakorra vahel seisneb aga kollektivismi rollis. Nagu sai töö alguses kinnitatud, primaarseks otsustavaks ühikuks Ludwig von Mises rahvaste enesemääramise käsitluses on ikkagi indiviid, kes tegutseb oma kogukonna atomaarse ühikuna. Neoliberaalne inimõiguste arendus samamoodi rõhutab indiviidi rolli ühiskonnas, kuid tunnistab, et teatud õiguste realiseerimine on võimalik vaid kogukonnaõigustena (Meyer 2012, 131).

Ideoloogilisest vaatepunktist võime Teise maailmasõja järgsest kontekstist lähtudes rääkida ka rahvusluse kriisist ja uue rahvusluse tähenduse otsingutest. Tänapäevases maailmas on kujunenud tähelepanuväärseks mõisteks libertaarse rahvusluse ideoloogia, mille algallikateks ja inspiratsiooniks võime mingis mõttes pidada ka Ludwig von Mises mõtteid rahvaste enesemääramisest. Üks põhjustest, miks von Mises vastandub teoses „*Nation, Staat, und Wirtschaft*“ sotsialismile, on ka võimalike rahvuslike pingete teke suveräänse riigi sees, lisaks autori poolt tajutavale sotsialismi ebaefektiivsusele majandusliku süsteemina. Seades eesmärgina anda rahvale õigus määrata iseenda tulevikku, ei ole seda võimalik saavutada tsentraliseeritud ja pealesurutud viisil, leiab Ludwig von Mises. Näidet sellest, mida von Mises nimetab „sotsialistlikuks natsionalismiks,“ võib näha Kataloonia haridussüsteemis, kus pingeid

on tekitatud läbi avalikult rahastatud natsionalistliku poliitika pealesurumise (de Soto 1995, 594). Seega vastandub „sotsialistlikule natsionalismile“ Ludwig von Misesi järgi liberaalne natsionalism, mille keskmes ei ole tsentraliseeritus, vaid hoopis õigus enesemääramisele, vabadus liikuda ning vabadus kaubelda.

Antud osa lõpetuseks tasub öelda, et ülevaade Ludwig von Misesi ja neoliberaalse maailmakorra positsioonide vahel ei ole ammendav ja hõlmab suure hulga praktilisi küsimusi, mille teoreetiline pool on puudulik või jääb spekulatiivseks. Kindlasti on võimalik kahe teoreetilise raamistiku puhul näha sarnasusi ja vastastikke mõjusid, näiteks indiviidi ja kogukonna suhestumises, kuid enamasti vastanduvad need ja sõltuvad suurel määral teoreetikute interpretatsioonist, eriti tänapäeva libertaarse mõtteloori puhul. Suuremate vastasseisude põhjuseks on erinev rahva, kogukonna ja indiviidi õiguste tõlgendus, mis võib viia väga minimalistliku arusaamani rahvusvahelise õiguse normatiivsest raamistikust von Misesi teooria pooldajate puhul. Ka neoliberaalsele mõttele on raske leida ühine teoreetiline seletus, kuna see ei piirdu enam üksikute teoreetikute teesidega, vaid koosneb kohalike ja rahvusvaheliste institutsioonide aktidest, mille hulgas on näiteks ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni deklaratsioonid ja nendest väljaarenenud rahvusvahelise õiguse põhiallikad.

KOKKUVÕTE

Enesemääramise idee-ajaloos on peamine tähelepanu keskendunud wilsoniaanlaste ja bolševike vastasseisule ja erinevustele. Samas on unustatud, et enesemääramise probleemi on poliitikateoorias käsitletud ühe alateemana suurematest küsimustest, näiteks rahvusvahelise rahu saavutamise võimalustest. Käesolev töö on seda näidanud, keskendudes Austria majandusteaduse koolkonna kuuluva Ludwig von Misesi teooriale.

Töö põhiliseks eesmärgiks oli Ludwig von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni kriitiline analüüs täitmaks uurimislüngad, mida on siiaaani esinenud üldistavas kirjanduses. Eesmärgi saavutamiseks rekonstrueeriti Ludwig von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni täpne sisu autori ajastul ning analüüsiti tema teooria relevantsust tänapäeval. Selleks võeti ette Ludwig von Misesi teooria originaalallikad ning võistlevate teoretikute seisukohti käsitlev kirjandus. Tähelepanu oli pööratud rahvaste enesemääramise ja selle oluliste komponentide definitsioonidele, ajaloolisele taustale, kultuurautonoomia rollile, von Misesi teooria kriitikale ning rahvaste enesemääramise teooria diskursusele tänapäeval.

Töö põhilisteks allikateks olid Ludwig von Misesi originaalteosed „*Liberalismus*“ (ingl. „*Liberalism: In the Classical Tradition*“) ja „*Nation, Staat, und Wirtschaft*“ (ingl. „*Nation, State and Economy*“). Lisaks nendele kasutati töös John Maynard Keynesi originaalteoseid „*The Economic Consequences of the Peace*“ ning „*A Short View of Russia*“, eelkõige andmaks kriitilist perspektiivi von Misesi teooriale ja kirjeldamaks põhilist vastasseisu kahe teoretiku vahel.

Põhiline uurimisküsimus sai vastatud töös kasutatud metodoloogilise lähenemise abil. Ludwig von Misesi rahvaste enesemääramise kontseptsiooni põhiallikaks olid andmed Esimese maailmasõja järgse Euroopa majanduse kohta, mille alusel ta ehitas üles originaalse lähenemise rahvaste enesemääramise rollile. Kapitalismist ja vabaturumajanduse potentsiaalsest jõust sai von Misesi jaoks põhiline inspiratsioon, milles ta vastandus nii bolševikele kui ka John Maynard Keynesile. Rahvaste enesemääramisest liberaalses, kapitalistlikus maailmas pidi Ludwig von Misesi järgi saama peamine uue maailmakorra element, mis tagab kestvat rahu ja produktiivset koostööd riikide vahel.

Oma rahvaste enesemääramise teoorias rõhutas Ludwig von Mises indiviidi rolli kogukonna atomaarse ühikuna. Just indiviidile oli suunatud ka tema poliitiliste lahenduste potentsiaalne mõju, kuna rahva poliitilise tahte legitimeerivaks ajendiks pidas von Mises eelkõige indiviidi

huvisid. Autori järgi oli põhiliseks rahva enesemääramise mehhanismiks vaba referendum, mille tulemusena võis rahvas avaldada soovi eraldumaks riigist, loomaks autonoomset ja ühtset haldusüksust riigi sees või hoopis liitumaks teise riigi, kaasaarvatud emamaaga. Positiivselt suhtus von Mises ka kultuurautonoomia ideesse, pidades keelt ja keelelisi kogukondi oluliseks rahva enesemõistmise allikaks, milles ta sarnaneb austromarksistide käsitlusega. Pakkudes erinevaid võimalusi rahvaste enesemääramise tulemusena, vastandus tema ka Woodrow Wilsoni kontseptuaalsele raamistikule, milles rahvaste enesemääramise tulemuseks olid eelkõige rahvusriigid.

Hilisemad mõtlejad võtsid Ludwig von Misesi teooria vastu kriitiliselt, rõhutades vastuolusid tema suhtumises rahvusvaheliste organisatsioonide rolli ja efektiivse järelevalve vajalikkusse. Kriitika puudutas ka muid von Misesi teooria aspekte, näiteks kapitalismi suhestumist demokraatliku riigi arenguga. Quinn Slobodian tõi välja, et paljudes aspektides on von Misesi teooria ohtlik demokraatia ja liberaalsete väärtuste arengule. Lisaks sellele tõi Slobodian välja, et von Misesi teooria põhines tema selgetel ideoloogilistel eeldustel Esimese maailmasõja järgse maailmakorra kohta, eelkõige skepsisel rahvusriikide edukuse suhtes. Kaasaegsele Slobodiani käsitlusele vastas Richard M. Ebeling, kes tõi välja kontseptuaalsel realismil ja institutsionaalsel antropomorfismil põhinevate argumentide nõrkust. Samuti oli ära märgitud Ludwig von Misesi teooria asetamine Bretton-Woodsi süsteemi kujunemise konteksti Slobodiani poolt, mis ei ole olulisel määral kooskõlas von Misest algsest inspireerinud sündmustega Esimese maailmasõja järel. Seega jääb puudulikuks kriitikute tõlgenduse korrektsus, kuid sisulised vastuargumendid annavad siiski mõtteainet pikemaks aruteluks rahvaste enesemääramise kontseptsiooni rollist aktuaalsete sündmuste analüüsimisel ja lahendamisel.

Rahvaste enesemääramise teooria leidis piiratud, kui tähelepanuväärse rakenduse tänapäevastes debattides. Uurijad on pööranud tähelepanu Ludwig von Misesi teoorial põhinevate mehhanismide rakendamisele problemaatiliste rahvahääletuste ja nende tulemuste tõlgendamise puhul. Von Misesi teooria elemente saab rakendada näiteks Krimmi referendumid ja Brexiti juhtumite analüüsimisel.

SUMMARY

Andrei Pankratov

The Concept of Self-Determination of Nations in the Works of Ludwig von Mises

The BA thesis at hand provides a constructive overview of the concept of self-determination of nations as a part of Ludwig von Mises' larger theory of international order. The main goal of this paper is to position the concept of self-determination as defined by von Mises into its proper historical context to fill in the gaps in generalized literature, as well as provide critical analysis of his arguments, both in their historical and contemporary sense. This is done by adopting a contextual methodological approach, based on the works of David Armitage, John Dunn, and Quentin Skinner.

The paper gives a comprehensive overview of Ludwig von Mises' theory and its relation to other theories formulated after World War I, among them Wilsonian, Bolshevik, Austrian Marxist, and Keynesian ideas. It was discovered that Ludwig von Mises' approach to the role of self-determination during the interbellum period was largely overshadowed by the Wilsonian and Keynesian discourse, although both von Mises and Keynes stressed the lack of attention paid to economic issues at the time. When it comes to contemporary debates, the application of Ludwig von Mises' theory is put to the test by using its core principles to analyze the annexation of Crimea and the Brexit referendum. Attention is paid to the debate between Quinn Slobodian and Richard M. Ebeling, where Slobodian views von Mises' approach as a part of the neoliberal-globalist movement and Ebeling aims to defend the contemporary libertarian perspective on von Mises' works. Their arguments are explored and analyzed critically, taking into account the sources, in the last section of this paper.

By applying a contextual approach to the works of Ludwig von Mises, this paper has shown that the application of von Mises' theory of self-determination as part of a larger liberal international order remains unpopular, given its emphasis on the role of capitalism and universal adherence to the principles of liberal democracy. However, it has been established that Ludwig von Mises' principles can be applied to real-life political processes, challenging the established notion of the importance of nation states in a Wilsonian approach.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Originaalteosed

Hayek, Friedrich August. [1944] 2002. *The Road to Serfdom*. London; New York: Routledge.

Keynes, John Maynard. 1925. *A Short View of Russia*. London: Hogarth Press.

Keynes, John Maynard. [1919] 2002. *The Economic Consequences of the Peace*. New York: Harcourt, Brace and Howe.

von Mises, Ludwig. [1919] 1983. *Nation, State, and Economy*. Institute for Humane Studies: Arlington.

von Mises, Ludwig. [1927] 2002. *Liberalism: In the Classical Tradition* (3. trükk). Cobden Press: San Francisco.

Sekundaarkirjandus

Armitage, David. 2004. "The Fifty Years' Rift: Intellectual History and International Relations." *Modern Intellectual History* 1 (1): 97-109.

Armitage, David. 2013. The International Turn in Intellectual History. Raamatus *Rethinking Modern European Intellectual History*, toim. Darrin M. McMahon & Samuel Moyn. New York: Oxford University Press, 1-22.

Chernev, Borislav. 2011. "The Brest-Litovsk Moment: Self-Determination Discourse in Eastern Europe before Wilsonianism." *Diplomacy & Statecraft* 22 (3): 369-387.

Dorobăţ, Carmen Elena. 2015. "'Foreign Policy and Domestic Policy Are but One System': Mises on International Organizations and the World Trade Organization." *The Independent Review* 19 (3): 357-378.

Dunn, John. 2015. "The Impact of Political Theory." *Political Science Review* 13: 494-499.

Ebeling, Richard M. 2019. "Liberalism, nationalism, and self-determination: Ludwig von Mises's Nation, State, Economy after 100 years." *The Review of Austrian Economics* 32: 191–204.

Ebeling, Richard M. 2020. "The Geneva connection, a liberal world order, and the Austrian economists." *The Review of Austrian Economics* 33: 535–554.

- Hewitson, Mark. 2012. Europe During the Forty Years' Crisis. Raamatus *Europe in Crisis: Intellectuals and the European Idea, 1917-1957*, toim. Mark Hewitson & Matthew D'Auria. New York, Oxford: Berghahn Books, 1-9.
- Kuzmany, Bőrries. 2016. Habsburg Austria: Experiments in Non-Territorial Autonomy. *Ethnopolitics* 15 (1): 43-65.
- Meyer, Scott James. 2012. "Discussions from the Austrian School: Minimalist and Anarcho-Capitalist Approaches to and Critiques of Public International Law." *Nalsar Student Law Review* 7: 115-141.
- Piirimäe, Eva. 2011. "Keeleline pööre." Raamatus *Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid*, toim. Marek Tamm. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 33-58.
- Prott, Volker. 2016. *The Politics of Self-Determination. Remaking Territories and National Identities in Europe, 1917–1923*. Oxford: Oxford University Press.
- Singer, J. David, Ebeling, Richard M., Anderson, Gordon L., & van den Berghe, Pierre L. 1995. "Nations, States, and World Peace: A Symposium." *International Journal on World Peace* 12 (4): 43-77, 79-84.
- Slobodian, Quinn. 2018. *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Harvard University Press: Cambridge.
- Slobodian, Quinn. 2019. "Perfect Capitalism, Imperfect Humans: Race, Migration and the Limits of Ludwig von Mises's Globalism." *Contemporary European History* 28 (2): 143 - 155.
- Socher, Karl. 2009. "International institutions: seen from the perspective of Austrian Economics." *Progress in Development Studies* 9 (4): 311–321.
- de Soto, Jesús Huerta. 1995. "A Theory of Liberal Nationalism." *Il Politico* 60 (4): 583-598.
- Weitz, Eric D. 2015. "Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of National Liberation and a Human Right." *The American Historical Review* 120 (2): 462-496.

Mina, Andrei Panktaov, (isikukood: 50001180246) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Rahvaste enesemääramise kontseptsioon Ludwig von Misesi teostes“ (ingl. „The Concept of Self-Determination of Nations in the Works of Ludwig von Mises“), mille juhendaja on Eva Piirimäe,

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas
- digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.